

Vrouwen Verbinden. Over religie en vrouwenemancipatie: splijtzwam of bindmiddel?

Lezing gehouden door Manuela Kalsky, directeur DSTS/Project W!J

n.a.v. Internationale Vrouwendag 2011 in De Nieuwe Liefde, Amsterdam

Voor de 100ste keer internationale vrouwendag. Ik zie mij nog staan op 8 maart 1981 in Marburg - een universiteitsstad in de buurt van Frankfurt. Ik was in dit rode studentenbolwerk - de communistische partij Duitsland, de KPD, had daar destijds nog vele aanhangers - een half jaar eerder met mijn studie theologie begonnen. Voor het eerst liep ik met een groot spandoek mee in een demonstratie voor de rechten van vrouwen. Provocerend stond op dat spandoek *Vergewaltigung ist Mord auf Raten*, wat zoveel betekent als 'met een verkrachting vermoord je een vrouw langzaam'. Kort daarvoor had ik mij namelijk als vrijwilligster aangemeld in het vrouwencentrum van Marburg, bij 'Vrouwen tegen verkrachting', en zo grepen wij de gelegenheid van internationale vrouwendag aan om geweld tegen vrouwen aan de kaak te stellen.

Als God man is...

Vrouwenemancipatie was toen een hot issue. Ook op de theologische faculteit. Daar voerden vrouwen actie om feministische theologie in het curriculum te krijgen. We organiseerden buiten het reguliere onderwijs om *autonome Seminare*. Dat klinkt subversiever dan het was, want in plaats van het plaatsen van bommen, bestudeerden wij keurig boeken van Amerikaanse theologes die kerk en theologie op hun seksisme hadden onderzocht. En de lesbische feministische theologe en filosofe Mary Daly, afgelopen jaar op 81-jarige leeftijd overleden, spande de kroon met haar boek *Beyond God the Father* - ook in het Nederlands vertaald met als titel *Voorbij God de vader*. Erudiet en vilein rekt zij hierin af met de vrouwonderdrukkende krachten in het Christendom. 'Als God man is', luidde haar conclusie, 'dan is het mannelijke God'. En toen zij merkte dat al haar hervormingspogingen van binnenuit geen resultaat hadden, keerde zij theologie en kerk de rug toe en werd een voorloper van al degenen die vandaag de dag in Nederlandse onderzoeken 'ongebonden spirituelen' worden genoemd.

Feministische bijbelcommentaren

Maar velen die met haar het feministisch theologische pad op waren gegaan bleven en deden van binnenuit pogingen om kerk en theologie te hervormen. Gewoon omdat zij zich wel door de bijbelse literatuur geïnspireerd voelden. Zij lazen de bijbelse verhalen met de ogen van vrouwen, kritisch en tegendraads, en stelden vragen die plotseling de tekst in een ander licht lieten verschijnen. Als de apostel Paulus in een van zijn brieven schreef dat de vrouw in de gemeente moet zwijgen, dan hebben vrouwen zich daar blijkbaar erg bemoeid met de gang van zaken en aardig hun mondje geroerd, luidde de conclusie. Stukje bij beetje ontstonden er feministische commentaren op alle bijbelboeken. Inmiddels behoren zij tot de standaardwerken in de academisch-theologische wereld.

Het verzuilde Nederland

Zelf zie ik in religies op zich geen groter probleem voor de emancipatie van vrouwen dan op andere terreinen van de samenleving waar vrouwen nog steeds tegen discriminatie aanlopen en ten opzichte van mannen ver in de minderheid zijn. Het enige verschil is misschien dat het plafond in de katholieke kerk voor vrouwen niet uit glas bestaat maar uit gewapend beton. Maar mijn mening is er maar een onder velen, ik kom dan ook niet uit een orthodox christelijk gezin en mijn wieg stond niet in het verzuilde Nederland. En in dit laatste zou wel een belangrijk verschil kunnen liggen, hoe men in Duitsland en hoe men in Nederland tegen religie aankijkt. De heftigheid, waarmee zich niet- of ex-gelovigen in Nederland afzetten tegen religie, was voor mij verrassend. Wat is het probleem om een vraag naar wat zin en richting aan je leven geeft vanuit verschillende perspectieven te beantwoorden? Vanwaar de bijna fundamentalistisch getinte afwijzing van waarden die op religieuze leest zijn geschoeid? Na een kwart eeuw in Nederland snap ik het eindelijk: religie en theologie worden meteen aan het voor velen als onderdrukkend ervaren instituut kerk gekoppeld. Vandaar al die ‘ongebonden spirituelen’.

Gij zult niet geloven

En al degenen die zich radicaal van kerk en religie hebben afgekeerd hebben nu een nieuw dogma uitgevonden – tja, het Nederlandse domineesbloed kruipt waar het niet gaan kan - en

dit dogma luidt: Gij zult niet geloven!, en al helemaal niet in Allah, en zeker niet in het publieke domein.

Pardon? Stond daar niet in artikel 18 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens dat een ieder zijn of haar eigen religie mag kiezen en daarvoor mag uitkomen? Met of zonder kruisje, met of zonder keppel of pruik, met of zonder hoofddoek, met of zonder klankschaal...

Met een carnavaleske kwinkslag zou ik willen beweren dat op dit moment de koppige hokjesgeest van de postreligieuze autochtone Nederlander (man/vrouw) een grotere splijtzwam tussen vrouwen onderling en voor de Nederlandse samenleving vormt dan het vrijelijk uitoefenen van je geloofsovertuiging in welke religie dan ook.

Vrijheid

Vrijheid voor vrouwen betekent niet automatisch 'vrij van geloof'. Vrijheid betekent ook voor vrouwen zelf te mogen bepalen wat de bronnen zijn waarmee je waarde en richting aan je leven wilt geven. Autonomie van vrouwen betekent dat je zelf de religieuze bronnen kunt bestuderen zonder dat daar een mannelijke bemiddelaar aan te pas komt.

De bijbel een mannenboek

Reeds in 1837 riep de Amerikaanse Sarah Grimké, bekend vanwege haar inzet tegen de slavernij, vrouwen op om Grieks en Hebreeuws te leren en zo de bijbelse boeken in het origineel te kunnen lezen en te interpreteren. Zij en ook andere politieke feministes in haar tijd waren ervan overtuigd dat de bijbel ook voor vrouwen een boek van bevrijding is. Uiteindelijk lag het bevrijdende gehalte van de bijbel wat minder hoog dan Grimké had gehoopt. In 1895 en 1898 verscheen onder redactie van Elizabeth Cady Stanton *the Woman's Bible*, waarin alle bijbelplaatsen werden opgenoemd waar vrouwen in voor kwamen. En tot teleurstelling van de gehele vrouwencommissie die hieraan had meegewerkt, was dat maar in 10% van alle bijbelse verhalen het geval en zo verklaarde Elizabeth Cady Stanton de bijbel tot een mannenboek.

Vrouwen eisen hun religieuze erfgoed op

Ondanks deze tegenvaller waren vrouwen zelf aan het interpreteren geslagen en eisten zij in de loop der tijd met de bijbel in de hand steeds vaker hun rechten op. Immers net als de man waren zij geschapen naar het beeld van God, zoals het in Gen 1, 26 staat en de gelijkheid van mannen en vrouwen werd met Galaten 3 opgeëist - voor de bijbelvasten onder u. Er waren stammoeders en profetessen, vrouwelijke rechters en later in de Jezusbeweging rijke vrouwen die hen ondersteunden. Ook in de islam waren vrouwen in de omgeving van Mohammed als volgelingen en ondersteuners actief, waaronder ook zijn echtgenotes. Zij waren belangrijke overleveraars van Hadiths, de uitspraken en handelingen van de profeet. Veel parallellen zijn hier tussen de positie van vrouwen in jodendom, christendom en de islam te trekken.

Vrouwen eisen hun religieuze erfgoed op. Steeds meer vrouwen bekleeden religieuze posities als rabbijn - inmiddels zijn er vijf vrouwelijke rabbijnen in Nederland – als dominee en priester in de oud katholieke kerk, en er zijn vrouwelijke thora-, bijbel- en korangeleerden.

Solidariteit

Al deze ontwikkelingen gaven Zwitserse vrouwen met verschillende religieuze achtergronden aanleiding tot een manifest, dat zij als interreligieuze *think-tank* publiceerden en waarmee zij aantonen dat religie en vrijheid van vrouwen zeer wel te verenigen zijn. Zij beklemtonen het recht van elke vrouw zelf te bepalen en zelf te definiëren hoe zij wil emanciperen. Het kan niet zo zijn, menen de initiatiefneemsters, dat van buitenaf door westerse seculiere feministes bepaald wordt hoe de emancipatie van religieuze vrouwen eruit moet zien. Waar het om gaat is het goede leven voor allen en de ruimte om daarbinnen je eigen concept van vrijheid te ontvouwen en daar waar mogelijk met elkaar te verbinden.

Het zou betekenen: Als een vrouw met hoofddoek zelfbewust voor haar rechten opkomt, wordt dat ook zonder problemen door seculiere feministes geaccepteerd. Hoe kunnen wij de clichés ten aanzien van godsdiensten verminderen en ons laten overtuigen dat de verscheidenheid ook binnen religies groot is? Dat noch de islam, noch het christendom een monolithisch geheel is en dat het zeer wel mogelijk blijkt, ook in religies universele principes als vrijheid en gelijkheid te vinden.

Handvest voor compassie

Zeker: religie kan ertoe bijdragen vrouwen te onderdrukken, vooral dan als het om het letterlijk nemen van sommige teksten in de heilige Schriften gaat, zoals in bijbel en koran. Religie kan er ook toe bijdragen oorlogen te voeren – in elk geval lenen bepaalde aspecten in religies zich er goed toe een politiek conflict met een religieus sausje te overgieten, waardoor het lijkt alsof de oorzaak van het conflict religieus zou zijn.

Maar net zo goed hebben religies ook het potentieel vrede te stichten en mensen met verschillende geloofsovertuigingen met elkaar te verbinden. Zoals bijvoorbeeld Karen Armstrong met haar *Charter for Compassion* laat zien. Afgelopen jaar introduceerde zij dit handvest ook in Nederland. Leidend erin is het principe van mededogen onder het motto ‘Wat jij niet wilt wat u geschiedt, doe dat ook een ander niet’. Deze gouden regel ligt ten grondslag aan alle religieuze, ethische en spirituele tradities. Waar het in dit handvest om gaat is een handreiking te bieden om de waarde van de andere mens te erkennen, ook al is hij of zij anders dan jezelf.

Armstrong roept ertoe op compassie opnieuw tot de kern van ons morele handelen en van religie te maken en ons ervoor in te spannen het leed van alle mensen te verzachten.

Juist hierin ligt het grensoverschrijdende en verbindende aspect dat de wereld weer groter maakt dan tot aan de grenzen van Nederland. Verantwoordelijkheid nemen voor een groter geheel dan alleen je eigen welzijn. Dat trok mij ook altijd in de leuze van de tweede vrouwenbeweging aan: ‘geen enkele vrouw is bevrijd zolang niet alle vrouwen bevrijd zijn’.

Het gaat niet alleen om ons, maar ook om de vrouwen in Egypte en Libië, in Bosnië-Herzegovina en Libanon. Het gaat om een internationale solidariteit, ook al is er een grote mate aan ongelijktijdigheid wat de emancipatie en levensomstandigheden van vrouwen betreft.

Juist door begrippen als compassie en empathie als dynamische kracht te gebruiken, kunnen we uitstijgen boven louter eigenbelang en kunnen politieke en religieus-dogmatische grenzen worden overschreden. Mogelijk leidt het tot antwoorden op vragen zoals:

- hoe kun je elkaar steunen zonder je eigen ideeën aan de ander op te leggen?
- hoe kun je eerlijk met elkaar omgaan en rivaliteit voorkomen?

Een pluriform wij

En tot slot de vraag die mij nu al enkele jaren bezig houdt en die niet alleen vrouwen betreft maar de interreligieuze en interculturele samenleving als geheel: Hoe vinden we een nieuw 'wij' in Nederland en daarbuiten, dat vrouwen (en uiteraard ook mannen) met verschillende culturele en religieuze achtergronden ruimte biedt om op een eigen manier richting en waarde te geven aan het eigen leven en de mensen om hen heen? En - hoe kunnen wij van elkaar verschillen, zonder van elkaar vervreemd te raken?

Bij het Dominicaans Studiecentrum zijn we alvast begonnen met een project dat de wij/zij tegenstellingen, waar we de laatste jaren in Nederland nogal last van hebben, zal helpen overbruggen door op zoek te gaan naar een nieuw wij in Nederland - een pluriform wij, verschillende vormen van wij die niet op een louter Nederlandse canon stoelen, maar op een canon waarin de achtergronden van alle burgers van Nederland recht wordt gedaan, waar je van elkaar leert en je samen bouwt aan een nieuw wij dat verschillen niet verzwijgt, maar vruchtbaar weet te maken door diversiteit niet als een bedreiging maar als een verrijking te zien.

Verbindt de verschillen

Vandaar het motto: 'W!J – verbindt de verschillen' (zie www.nieuwwij.nl). De filosofie achter dit motto is dat verschillen eerst erkend moeten worden voordat er aan nieuwe verbindingen, aan nieuwe wij-vormen gewerkt kan worden. Project W!J is een poging om niet angst en terreur de boventoon te laten voeren, maar ons te laten inspireren door de kleine verhalen en momenten van hoop en begrip voor elkaar, want als theologe blijf je toch geloven dat het zachte water de steen zal breken.

Voor meer info, zie: www.manuelakalsky.nl / www.nieuwwij.nl / www.dsts.nl